

Prof. dr Boris Krivokapić

Fakultet za državnu upravu i administraciju Megatrend univerziteta, Beograd

MIR I MEĐUNARODNO PRAVO

Rad ima tri osnovna dela. U prvom, uvodnom, autor se bavi određenjem mira, posebno svetskog mira. Drugi deo rada posvećen je preduslovima za obezbeđenje trajnog svetskog mira. On može biti obezbeđen samo ako se prethodno zadovolje određeni preduslovi. Neki od njih tiču se pravnog regulisanja odnosnih pitanja, a drugi faktičkih pitanja. To su: 1) pravna zabrana sile i pretnje silom; 2) postojanje pravne definicije agresije; 3) proglašenje agresije međunarodnim zločinom; 4) obaveza mirnog rešavanja svih međunarodnih sporova; 5) efikasan kolektivni sistem za suprotstavljanje svakom potencijalnom agresoru (kolektivna bezbednost); 6) razoružanje; 7) razvoj kulture mira. Autor se posebno bavi svakim od ovih problema.

U trećem delu autor izlaže najvažnije zaključke. On primećuje da su svi prethodno razmatrani momenti samo preduslovi za obezbeđenje svetskog mira – oni su nužni ali nisu dovoljni. Drugim rečima, sami po sebi, pa čak ni svi zajedno, još uvek ne garantuju mir.

Osvrćući se na činjenicu da smo svedoci da razni oblici korišćenja najgrublje oružane sile ni do danas nisu iskorenjeni u međunarodnim odnosima, pisac postavlja pitanje zašto je to tako, a posebno zašto se pokazao prilično neefikasnim sistem kolektivne bezbednosti UN? Po njemu, više je razloga, od kojih su tri najvažnija – Hladni rat, nuklearno oružje i subjektivni faktor.

Na kraju, autor zaključuje da se, načelno gledajući, stabilan međunarodni mir ne može obezbediti bez odgovarajućeg doprinosa međunarodnog prava, te da je međunarodno pravo na razne načine zaista dalo veliki doprinos međunarodnom miru. On, međutim, istovremeno primećuje, da pravo može da bude idealno, savršeno, pa da opet u praksi vlada nasilje, bezakonje i dr. U krajnjoj liniji, normu primenjuju ili ne primenjuju ljudi.

To sugerise da će ratovi, nažalost, još dugo biti realnost. Stoga, i dalje veliki značaj ima onaj deo međunarodnog prava koji se naziva pravom oružanih sukoba odnosno ratnim i humanitarnim pravom, a koji uređuje odnose za vreme

trajanja neprijateljstva, tako što u izvesnoj meri ograničava sredstva i načine ratovanja i pruža najnužniju zaštitu određenim kategorijama lica i objekata.

Ključne reči: Mir; Agresija; Mirno rešavanje sporova; Organizacija Ujedinjenih nacija.

1. UVOD

1.1. Prethodno određenje

Najprostije rečeno, mir je odsustvo rata, tj. oružanih sukoba na datom području – u odnosnoj državi, regionu i, u krajnjoj liniji, u čitavom svetu.¹

Mada postoje i građanski ratovi (oružani sukobi u jednoj državi, između njenih stanovnika), to je po mnogo čemu posebna situacija. Uopšte, kada se govori o miru i ratu, misli se na ono što se dešava u međunarodnim okvirima, a tek ako se to izričito naglasi, i na nešto drugo.

Imajući u vidu geografski domašaj, odnosno gledajući iz ugla subjekata na koje se odnosi, može se govoriti o lokalnom, regionalnom i univerzalnom (svetskom) miru. *Lokalni mir* je mir između dve države ili između nekolicine država, odnosno na nekom užem području. *Regionalni mir* vlada u određenom regionu (kontinentu, potkontinentu i sl.), dok je *svetski mir* – mir između svih društava, na čitavoj planeti.

Mada na prvi pogled izgleda da je jasno šta se ima u vidu kad se kaže „mir“, to baš i nije tako. Taj izraz ima razna značenja, od kojih su ovde pomenuta samo neka.² Dakle, da bi se razumelo na šta se misli, potrebno je bliže određenje.

¹ U tom smislu, definisali su ga još Rimljani kao *absentia belli* (odsustvo rata).

² Ponekad, mir se vezuje za određenu konkretnu stvarnost koja je u nekom periodu postojala na datoj teritoriji. Tako, npr., poznati su: *Pax Romana* (period istorije Starog Rima između 29. g. pre n. e. i 180. g. n. e. kada druge države i varvari nisu ozbiljno ugrožavali Rimsku imperiju, a nisu je potresali ni građanski ratovi); *Pax Britannica* (period relativnog mira i stabilnosti u Evropi od pada Napoleona 1815. do početka Prvog svetskog rata 1914, kada je Velika Britanija kao najjača industrijska, trgovinska, vojna i pomorska sila kontrolisala većinu morskih puteva i direktno uticala na svetsku privredu, a uz to u spoljnoj politici sledila politiku „sjajne izolacije“ izbegavajući bilo kakve čvrste saveze); *Pax Americana* (period relativnog mira i ekonomske stabilnosti posle završetka Drugog svetskog rata u područjima pod uticajem SAD, koji je zapravo bio posledica hladnoratovske podele sveta, pri čemu se svaka od dve super-sile starala o tome da u njenoj interesnoj sferi vladaju mir, spokoj i stabilnost, sve dok se najvažniji događaji odvijaju po njenim željama – kao antipod za *Pax Americana* ono što se dešavalo iza „gvozdene zavese“ nazivano je *Pax Sovietica*).

Premda se govori o nekakvom miru, u svim pomenutim slučajevima stvarnost je bila sasvim drugačija. U Rimu pravog mira zapravo nije bilo. Iako je on obezbeđen u samoj imperiji, istovremeno su van njenih granica rimske legije vodile stalnu borbu sa drugim državama i varvarima. Vek koji je označen kao britanski mir, obeležili su brojni sukobi, pa i oni u kojima je Britanija bila jedan od glavnih aktera – dovoljno je pomenuti Opijumske ratove (1839–1842. i 1856–1869) i Krimski rat (1853–1856). I kada se govori o „američkom“ odnosno „sovjetskom

Premda je rat stalni pratilac ljudskog roda,³ kroz istoriju su isto tako stalno beleženi i više ili manje dugi periodi mira. Ovo, pre svega, razume se, na lokalnom, pa tek onda i na regionalnom, a sasvim izuzetno i na svetskom nivou.⁴ Zapravo, već po logici stvari, put ka svetskom miru vodi kroz obezbeđenje stabilnog mira u što većem broju područja, između što većeg broja država.

Stvari se mogu posmatrati i iz drugog ugla. Ako i kada se ostvari svetski mir, to će samo po sebi značiti da mir vlada svugde, u svim delovima sveta. Iz tih razloga, premda postizanje i očuvanje mira na lokalnom i regionalnom nivou ima izvanredan praktičan i načelan značaj, upravo je svetski mir (mir u svetu) od prvenstvenog interesa.

1.2. Svetski mir

Mir je najviša opšteljudska vrednost, ideal kome teži čovečanstvo, barem njegov daleko najveći deo. To bi značilo da nema oružanih sukoba, da su svi odnosi stabilni i zasnovani na pravednim principima koji su prihvatljivi za sve, da se svi sporovi rešavaju isključivo mirnim sredstvima, da je izvršeno globalno razoružanje i dr.

Pod svetskim mirom se, zavisno od slučaja, mogu podrazumevati razne pojave odnosno situacije. Ponekad se pod svetskim mirom ima u vidu *odsustvo svetskog rata* odnosno velikog rata u svetskim okvirima. To znači, da se o miru govori i onda kada u praksi zapravo besne lokalni sukobi. Gledano iz tog ugla, čitav period posle Drugog svetskog rata može se označiti kao period relativnog svetskog mira, prema nije bilo nijedne godine a da se u tom istom svetu nisu vodili ne jedan, već nekoliko oružanih sukoba.

U užem smislu, svetski mir je naziv za povremene periode zatišja, *vremenske intervale kada se u svetu nije ratovalo*, kada nije bilo nijednog rata

miru”, to je samo uslovno, u smislu odsustva velikog (svetskog) rata. U tom periodu, SAD su bile upletene u ozbiljne oružane sukobe u raznim delovima sveta, posebno u Vijetnamu, a i Sovjetski Savez je imao nekoliko oružanih intervencija u svojoj interesnoj sferi.

³ Smatra se da je samo od 3600 g. pre n. e. do danas, čovečanstvo imalo samo 300 godina mira i čak 5300 godina ratova. Za tih 5600 godina, na našoj planeti vođeno je više od 14.500 ratova, što znači u proseku oko 2,5 godišnje. To jasno govori da je ljudski rod sklon da rešava sporove ognjem i mačem. Samo SAD su, i to samo u XX veku, na razne načine bile angažovane u čak 234 veća ili manja oružana sukoba.

⁴ Ovo ne kao odsustvo svetskog rata (jer je svetski rat ipak izuzetna pojava), već u smislu odsustva rata u svetu.

na planeti. Nažalost, periodi sveopšteg mira su tokom istorije bili veoma retki i suviše kratkotrajni.⁵

U najužem značenju, pod svetskim mirom podrazumeva se stabilno stanje koje karakteriše *potpuno odsustvo rata*, realnost u kojoj je rat definitivno postao istorijska kategorija (ružniji deo prošlosti). Dakle, nešto što za sada realno ne postoji, nešto čemu se teži i nada.

Mir nije samo naziv za određenu stvarnost u međunarodnim odnosima. To je i jedno od međunarodnim pravom priznatih i zajemčenih *ljudskih prava*. Pravo na mir je najvažnije od tzv. ljudskih prava treće generacije, odnosno prava solidarnosti.⁶ Kao takvo, ono pripada svima, svakom pojedincu, svakoj grupi, pa i čitavom čovečanstvu! I obrnuto, kršenje mira je zločin protiv mira i iz mnogo razloga smatra se najtežim međunarodnim krivičnim delom.

1.3. Bliže određenje

Pravi mir ne znači samo odsustvo sukoba, već podrazumeva mnogo više od toga, a iznad svega pravdu u međunarodnim odnosima i na toj osnovi stabilne odnose saradnje i prijateljstva između država odnosno naroda. Nažalost, dosadašnja istorija ljudskog roda bila je obeležena krvoprolićima i stradanjima.

U ovom trenutku, trajni svetski mir je ideal, koji kao takav još nije ostvaren. S jedne strane, pitanje je da li će on ikada zaista biti dostignut, budući da su realne šanse da čovečanstvo samo sebe uništi u sledećem velikom (svetskom) ratu. Ovo nije doba mačeva i kopalja, samo jednim potezom mogu se uništiti stotine hiljada, pa i milioni ljudskih života. Već sada ima načina i sredstava da se ljudi zbrišu sa lica Zemlje, da podele sudbinu dinosaurusu.

S druge strane, ima razloga i za određeni optimizam. Miru u svetu svakako doprinose sve čvršće ekonomske, informacione, kulturne i druge veze između raznih delova planete, mirovni i srodni pokreti, buđenje svesti ljudi i drugi odgovarajući faktori. Pored ostalog, stalno je prisutna nada da će se sami ljudi dozvati pameti i odreći nasilja uopšte, pa i nasilja u međunarodnim odnosima, a da će ih, pored ostalog, svest o sve užasnijim oružjima u jednom trenutku privoleti na trajno odricanje od rata.⁷

⁵ Prema istraživanjima Instituta za mir iz Stokholma, u periodu 1945–1979. na raznim stranama sveta bilo je u proseku 12 oružanih sukoba godišnje, a za sve to vreme apsolutni mir je trajao najduže 26 dana.

⁶ O ovome, više vid. M. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, *Међународна људска права*, Београд 2013, 26–27, 243–244.

⁷ Na prvi pogled, ovo deluje apsurdno, jer što je više oružja, veća je šansa da će ono biti i upotrebljeno. Međutim, oružje za masovno uništenje sve više se usavršava – sve je manjih

Uostalom, i prosta logika nemilosrdno ukazuje da ne treba rešavati sporove snagom oružja, ne samo zato što to zabranjuje međunarodno pravo, već i zato što to najčešće nikuda ne vodi. Kada se konačno primiri bog rata, nakon svih nepotrebnih žrtava i razaranja, neizostavno se opet seda za pregovarački sto.

Pa, ipak, istorija svedoči da su ljudi ponekad nerazumni, da se često zbog sebičnih razloga i interesa pokreću zbivanja koja se zatim lako otimaju kontroli. Stoga, nemoguće je prognozirati da li će i kada će biti uspostavljen stvarni svetski mir.

Ova nepoznanica naročito je karakteristična za naše vreme kada jedan pritisak na dugme atomskog okidača može da uništi čitav svet. Da su države stvarno voljne da obezbede svetski mir, mogle bi mnogo da ostvare u neposrednim međusobnim kontaktima i, naročito, iskrenom saradnjom u tom pravcu u okviru Ujedinjenih nacija koje su garant svetskog mira. Činjenica da je, i pored povremenih uspeha, u tom pogledu relativno malo postignuto, te da je rat i danas surova realnost, navodi na oprez.

2. PREDUSLOVI ZA OBEZBEĐENJE TRAJNOG MIRA

U naše vreme, u svetu je više država nego ikada (oko 200), a sa druge strane, međuzavisnost raznih delova sveta je sve veća. To, pored ostalog, znači da su i realni preduslovi za izbijanje međunarodnih sukoba veći nego bilo kada u prošlosti. Kada se tome doda da je i oružje sve razornije, jasno je da je sve mnogo složenije nego u prethodnim periodima. U takvim uslovima nije jednostavno osigurati mir, posebno u širim okvirima. Iako države zaključuju razne ugovore o nenapadanju, o večnom prijateljstvu, o dobrosusedstvu i slično, pokazalo se da to nije dovoljno.

Stabilan i trajan svetski mir može biti obezbeđen samo ako se prethodno zadovolje određeni preduslovi. Neki od njih tiču se pravnog regulisanja odnosnih pitanja, a drugi faktičkih pitanja. To su: 1) pravna zabrana sile i pretnje silom; 2) postojanje pravne definicije agresije; 3) proglašenje agresije međunarodnim zločinom; 4) obaveza mirnog rešavanja svih međunarodnih sporova; 5) efikasan kolektivni sistem za suprotstavljanje svakom potencijalnom agresoru (kolektivna bezbednost); 6) razoružanje; 7) razvoj kulture mira.⁸

dimenzija, a sve moćnije, lakše za čuvanje i rukovanje. Doći će dan kada će čak i mala država, sa slabim konvencionalnim snagama, moći da u određenom trenutku (npr. kada proceni da gubi rat) posegne za nekim vidom oružja za masovno uništenje i tako jednostavno ueni protivnike. Ali, onda i sam sukob gubi svaki smisao, jer ne može se dobiti rat protiv onoga ko je voljan da strada i da pri tome povuče u propast čitav svet.

⁸ Uz navedeno, sva je prilika da će morati da se izgrade i mehanizmi stvarno efikasnog uticaja međunarodne zajednice na ozbiljne sukobe unutar država pošto oni lako mogu da prerastu u međunarodne. Poseban problem predstavljaće traganje za načinima za obuzdava-

2.1. Zabrana sile u međunarodnim odnosima

2.1.1. Od prava na rat do ograničenja upotrebe sile

U prošlosti, upotreba sile među državama bila je normalna, redovna pojava. Ne samo da su ratovi bili dozvoljeni, već se smatralo da pravo na rat (*jus ad bellum*) odnosno pravo na vođenje rata (*jus belli gerendi*) predstavlja jedno od osnovnih prava svake suverene države. Svaka strana koja je smatrala da joj je naneta teška uvreda, ili je verovala da su joj povređeni ili mogu biti povređeni neki važni interesi, mogla je da se obrati sili oružja. Uostalom, svi oni koji su nastojali da pokore što veći broj zemalja radi stvaranja svetskog ili regionalnog carstva, počinjali su i vodili pohode i osvajanja, a da im niko nije mogao prigovoriti da time krše nekakve pravne norme. Ipak, uporedo sa opštim napretkom ljudskog roda, vremenom je sazrela svest o tome da su ratovi nepoželjni.

Još u vreme kada je rat bio ne samo dozvoljen, već je predstavljao uobičajeni deo života, javila su se prva nastojanja da se pravo na rat na neki način ograniči. Poznato je npr. da su još neki antički narodi poštovali određena pravila u smislu da se rat ne vodi u vreme sezone poljoprivrednih radova (sađenja i žetve). U srednjovekovnoj Evropi, vredni pažnje su naponi da se zabrane i ukinu tzv. privatni ratovi,⁹ da se zabrane oružani sukobi makar u određene dane i sl. Naime, tada su ratovi bili praktično svakodnevna pojava, što je nanosilo štetu mnogima, pa i katoličkoj crkvi. Odatle i uvođenje u XI veku ustanove „Božjeg mira“ odnosno „Božjeg primirja“.¹⁰

nje i iskorenjivanje međunarodnog terorizma i transnacionalnog kriminala. Zbog svoje finansijske snage, a time i dostupna sofisticiranom oružju, već danas su pojedine terorističke i kriminalne grupe u stanju da vode neku vrstu rata protiv regularnih snaga država. Pored ostalog, razni narko i slični bosovi imaju ponekad prave male armije, odlično naoružane, koje se ne libe okršaja sa vladinim trupama. Mada su za sada to sukobi unutar državnih granica, pošto se u sklopu procesa povezivanja čitavog sveta, povezuju i kriminalci, u načelu nije isključeno da takvi sukobi dobiju i međunarodni karakter.

⁹ Pored drugih značenja, u srednjovekovnoj Evropi, pravo feudalaca da međusobno vode rat, ponašajući se kao dve samostalne države.

¹⁰ „Božji mir“ (lat. *Pax Dei*) značio je zaštitu i nedodirljivost u ratu određenih kategorija ljudi (sveštenici, hodočasnici, putnici, trgovci, žene, seljaci) i njihove imovine. S druge strane, „Božje primirje“ predstavljalo je zabranu ratovanja određenih dana – prvo u izvesne praznične dane (pred Božić, pred Uskrs, a takode od 21 časova u subotu, do 3 sata u ponedeljak ujutro). Zatim je zabrana ratovanja proširena na period od srede uveče do ponedeljka ujutro. Pošto se ratovati nije smelo ni u druge za veru važne dane, na kraju je ispalo da je za privatne ratove godišnje ostalo svega 80 dana. Ova rešenja važila su u Francuskoj, Nemačkoj, Italiji, Španiji i drugim zemljama Zapadne Evrope. Pošto je u praksi bilo previše slučajeva njihovog kršenja, počev od 1123. godine sankcija za nepoštovanje ovih pravila bila je pretnja ekskomunikacijom. Pojava snažnih centralizovanih država dovela je do ukidanja privatnih ratova i time učinila institute Božjeg mira i Božjeg primirja suvišnim.

Razni oblici ograničenja sile, makar u samo u određenim materijama, javljaju se i kasnije. Prve novine donela je Konvencija o ograničenju upotrebe sile radi naplate dugova koji potiču iz ugovora, usvojena na Drugoj haškoj konferenciji mira (1907). Poznata je i kao Druga haška konvencija (1907) i kao Drago–Porterova odnosno Porter–Dragova konvencija.¹¹ Njome su se države ugovornice odrekle upotrebe oružane sile pri uterivanju ugovornih potraživanja svojih državljana od vlada drugih država. Premda se odnosila samo na zabranu sile u odnosnoj materiji i mada je predviđala određene izuzetke,¹² predstavljala je značajan napredak u odnosu na dotadašnje stanje.¹³

2.1.2. Pakt Društva naroda (1919)

Poučen strahotama Prvog svetskog rata, Pakt Društva naroda (1919) osudio je agresorske ratove i ograničio pravo država na rat, mada ga nije sasvim ukinuo. Konkretno, Pakt je obavezao države da se privremeno uzdrže od pribegavanja ratu dok se ne zadovolji članom 12 predviđeni postupak mirnog rešavanja sporova (iznošenje spora na arbitražu ili sudske rešavanje, ili pred Savet Društva naroda). Ako se pomenutim sredstvima ne postigne mirno rešenje spora, članovi Društva su bili slobodni „da postupe kako budu našli da je potrebno radi održanja prava i pravde“, pa i da pribegnu ratu, uz uslov da to ne bude pre isteka roka od tri meseca od arbitražne ili sudske odluke ili izveštaja Saveta. Verovalo se da će ova rešenja, konkretno obaveza poštovanja utvrđene procedure i proteka predviđenog vremena, u velikom broju slučajeva učiniti da se izbegnu ratovi, već i zbog toga što će ostaviti dovoljno prostora da se strasti smire i razum prevlada. Međutim, činjenica je da rat nije bio i definitivno zabranjen.

¹¹ Od imena argentinskog ministra inostranih poslova L. M. Dragoa koji se još 1902. prvi pozvao na zabranu upotrebe sile radi naplate javnih dugova (zato što je takav postupak protivan suverenitetu država) i predlagača usvojene formulacije, američkog predstavnika na konferenciji, H. Portera.

¹² Bila su predviđena tri izuzetka u kojima je država-poverilac bila ovlašćena da upotrebi silu: 1) ako država-dužnik odbije da spor iznese pred međunarodnu arbitražu; 2) ako država-dužnik koja je pristala na arbitražu onemogućava sklapanje arbitražnog kompromisa (sporazuma o arbitraži); i 3) ako država-dužnik odbije da izvrši arbitražnu odluku.

¹³ Do tada, države su često pribegavale sili da bi prinudile državu dužnika da plati dug. Takve akcije nazivale su se finansijskim intervencijama. Među najpoznatije slučajeve spadaju: francusko–meksički rat (1838–1839) zbog naknade štete koju je pretrpeo jedan poslastičar; bombardovanje Aleksandrije od strane engleske i francuske flote i iskrcavanje engleskih trupa u Egipat (1882) radi naplate duga; englesko–nemačko–italijanska blokada i bombardovanje obale Venecuele (1902) zbog toga što ta zemlja nije isplatila svoje dugove (posebno što nije, kao što je od nje traženo, namirila štetu koju su u građanskim ratovima na njenoj teritoriji pretrpeli stranci); i dr.

2.1.3. Brijan–Kelogov pakt (1928)

Napredak je učinjen Brijan–Kelogovim paktom (1928), nazvanim tako po Aristidu Brijanu, francuskom ministru inostranih poslova, i Frenku Kelogu, državnom sekretaru SAD, na čiju je inicijativu i potpisan. Poznat je i kao Opšti pakt o odricanju od rata. Zanimljivo je primetiti da nije zaključen pod okriljem Društva naroda već kao poseban višestrani međunarodni sporazum. Potpisan je između 17 država i otvoren za pristup svih drugih zemalja. Broj članica se stalno povećavao, tako da je pred sam početak Drugog svetskog rata (1939) Pakt vezivao čak 63 zemlje.¹⁴

Značaj ovog dokumenta je u tome što su njime države članice osudile pribegavanje ratu radi rešenja međunarodnih sporova, odrekle se rata kao instrumenta nacionalne politike u svojim međusobnim odnosima i obavezale da će sve međusobne sporove rešavati mirnim sredstvima.

Međutim, to ne znači i da su konačno rešena sva sporna pitanja. Pakt nije predvideo efikasan mehanizam koji bi obezbedio njegovu primenu, a odricanje od rata nije imalo opšti značaj već je važno samo između država potpisnica, tako da je pribegavanje ratu sa drugima bilo pravno dopušteno. Pored toga, ne samo da su se mnoge članice Pakta ogradile raznim rezervama već su ga neke od njih u praksi otvoreno prekršile.¹⁵

2.1.4. Zabrana sile u Povelji UN (1945)

Tek je Povelja UN, doneta nakon tragičnih iskustava Drugog svetskog rata, uvela potpunu zabranu rata, utvrdivši obavezu država da sve svoje sporove rešavaju mirnim sredstvima i da se u međunarodnim odnosima uzdržavaju ne samo od upotrebe sile, već i od pretnje silom (čl. 2/4 Povelje).

Upotreba sile dopuštena je jedino ako se radi o: 1) individualnoj ili kolektivnoj samoodbrani od oružanog napada (čl. 51 Povelje); 2) merama koje UN preduzimaju na osnovu Glave VII Povelje radi očuvanja ili uspostavljanja međunarodnog mira i bezbednosti.¹⁶

¹⁴ Za to doba, to je značajan broj država – te godine u svetu su postojale ukupno 73 suverene države.

¹⁵ Japan ga je prekršio napadom na Mandžuriju (1931), Italija napadom na Etiopiju (1935), Nemačka napadom na Poljsku (1939).

¹⁶ Kao treći, i poslednji izuzetak od zabrane pretnje i upotrebe sile, Povelja UN (čl. 53, 107) predviđa prinudne mere protiv bivših neprijateljskih država (država koje su u toku Drugog svetskog rata bile neprijatelj bilo kog potpisnika Povelje), ali su te odredbe odavno prevaziđene – države na koje su se te odrednice odnosile već decenijama su punopravne članice Ujedinjenih nacija, a neke među njima (Nemačka, Japan) čak su među najuticajnijim članicama ove vodeće svetske organizacije.

Drugu stranu zabrane sile predstavlja obaveza država da sve svoje sporove rešavaju mirnim putem. Navodeći osnovna načela kojih se pridržavaju OUN i njeni članovu, čl. 2/3 Povelje UN precizira: „Svi članovi rešavaju svoje međunarodne sporove mirnim načinima, tako da međunarodni mir i bezbednost kao ni pravda ne budu povređeni.”

Već iz činjenice da su OUN zamišljene kao organizacija koja bi trebalo da postepeno u svoje članstvo primi sve države sveta, sledi da je od samog početka ideja bila da se pomenuta pravila odnose na sve države sveta.

Međutim, tvorci Povelje su vrlo dobro znali da sama zabrana sile i propisivanje obaveznog mirnog rešavanja sporova nisu dovoljni. Da bi oni zaista bili poštovani, potrebno je obezbediti određeni mehanizam koji bi se stavio u pogon ako bi neka država prekršila ova načela. I zaista, tom istom Poveljom stvoren je jedan poseban sistem – sistem kolektivne bezbednosti, koji bi trebalo da bude sigurna brana protiv svakog mogućeg agresora, pa bio on i iz redova samih članica OUN. To i jeste osnovna svrha postojanja i osnovni zadatak Organizacije.

Pored ostalog, imperativno pravilo o zabrani sile u međunarodnim odnosima potvrđeno je i u praksi Međunarodnog suda pravde, glavnog sudskog organa UN.¹⁷

2.2. Pravna definicija agresije

2.2.1. Opšte

Mada je zabranom sile učinjen dramatičan korak napred ka obezbeđenju mira, to samo po sebi nije dovoljno. Povelja UN zabranjuje silu, ali ne daje definiciju najotvorenijeg i najgrubljeg oblika sile – agresije. Samim tim javio se problem kako pouzdano utvrditi da li se u datom slučaju radi o agresiji, samoodbrani ili nečemu trećem?

Ovo je posebno važno u svetlu činjenice da je Savet bezbednosti, na osnovu Glave VII Povelje UN, ovlašćen da, kada za to ima osnova, utvrdi postojanje agresije, te da odluči koje će se mere preduzeti da bi se održali ili uspostavili međunarodni mir i bezbednost. Zavisno od prilika, te mere mogu predstavljati postupke koji ne povlače upotrebu oružane sile (prekid ekonomskih odnosa, železničkih, pomorskih, vazdušnih, poštanskih, telefrafkih, radiografskih i drugih veza, prekid diplomatskih odnosa), ali se mogu sastojati i u neposrednim akcijama oružanih snaga.

Dakle, Savetu bezbednosti stoje na raspolaganju efikasni mehanizmi za obuzdavanje agresora, ali je pre donošenja odluke o tome potrebno da

¹⁷ O ovome, više vid. V. Knežević-Predić, „Zabrana upotrebe sile i pretnje silom u juri-sprudenciji Međunarodnog suda pravde: od 'Corfu Channel Case' do 'Nicaragua Case'“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo* 1-3/1999, 53–76.

Savet nesumnjivo utvrdi da se u datom slučaju zaista radi o agresiji. A za to mu je potreban siguran i nesporan putokaz u vidu pravne definicije agresije.

2.2.2. Definicija agresije (1974)

Definicija agresije data je tek nekih 30 godina nakon usvajanja Povelje UN. Ona je sadržana u *Rezoluciji Generalne skupštine UN, br. 3314* (1974) „Definicija agresije”,¹⁸ gde je u čl. 1 utvrđeno da je agresija „upotreba oružane sile jedne države protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti druge države, odnosno na ma koji drugi način koji nije u saglasnosti sa Poveljom Ujedinjenih nacija“.

Pored toga što je dala opštu definiciju agresije, Rezolucija sadrži i navođenje tipičnih primera (akata) agresije.¹⁹ Kako se putem nabrojanja ne mogu obuhvatiti svi vidovi agresije, Rezolucija u čl. 4 precizira da lista nabrojanih akata nije potpuna, te da Savet bezbednosti može odlučiti da i drugi akti predstavljaju agresiju u smislu odredaba Povelje UN.

U Rezoluciji se (čl. 5) konstatuje da razlozi bilo koje prirode ne mogu služiti kao opravdanje za agresiju i nedvosmisleno utvrđuje da agresija povlači međunarodnu odgovornost, a agresorski rat predstavlja zločin protiv međunarodnog mira.²⁰

2.2.3. Rimski statut (1998)

O tome da navedena definicija uživa podršku država, svedoči činjenica da je ona praktično u istom obliku, mada sa malim zakašnjenjem, uneta u Rimski statut (1988), kojim je osnovan Međunarodni krivični sud. Naime, izvorni tekst Rimskog statuta je među krivičnim delima iz nadležnosti Suda pomenuo i agresiju (čl. 5), ali je propustio da bliže definiše ovaj zločin, već je odredio (čl. 121, 123) da će to biti učinjeno naknadno. U skladu s tim, Skupština država članica na sednici održanoj 2010. u Kampali (Uganda) usvojila je izmene Rimskog statuta, među kojima je od prvenstvenog značaja unosenje novog čl. 8 *bis* kojim je data definicija agresije koja, kao što je već istaknuto, skoro u celosti ponavlja definiciju iz Rezolucije 3314 (1974) Generalne skupštine UN.

¹⁸ Za tekst: Definition of Aggression, United Nations Documentation: Research Guide, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314%28XXIX%29&Lang=E&Area=RESOLUTION, 14. septembar 2013.

¹⁹ Vid. čl. 2–3 Rezolucije 3314 (1974).

²⁰ Rezolucija u čl. 7 predviđa i važan izuzetak, tako što utvrđuje da se legitimna borba za nacionalno oslobođenje, nezavisnost i samoopredeljenje naroda pod stranom kolonijalnom i sličnom dominacijom, ne smatra agresijom. Naprotiv, takvi narodi imaju pravo na podršku.

Na taj način, definicija agresije koju je još 1974. dala Generalna skupština UN dobila je potvrdu više od 35 godina kasnije, u Rimskom statutu. Kada se zna da su sredinom septembra 2013, članice Statuta 122 države,²¹ što je oko 2/3 članica UN, i da taj broj iz godine u godinu raste, jasno je da ogromna većina država deli poglede na to šta je agresija.

2.3. Agresija kao zločin

Odluku o primeni sile u međunarodnim odnosima, ili još preciznije odluku o agresiji donose pojedinci – najviši funkcioneri odnosnih država. Takođe, i akte kojima se vrši agresija (bombardovanje, raketiranje, invaziju i dr.) pripremaju, naređuju i izvode pojedinci. U skladu s tim, da bi se zaokružio sistem kojim bi se dosledno zaštitio svetski mir, potrebno je, na bazi individualne krivične odgovornosti, utvrditi agresiju odnosno druge zločine protiv mira kao međunarodna krivična dela i predvideti mehanizme odgovornosti za njih.

Bliže gledajući, agresija i drugi zločini protiv mira su najteži zločini savremenog međunarodnog prava. Njihova težina ogleda se kako u tome što predstavljaju napad na svetski mir, kao najvišu vrednost čitavog čovečanstva, tako i u krajnje teškim posledicama do kojih dovode, a koje se ogledaju u po pravilu velikom broju poginulih, umrlih, nestalih, ranjenih i dr., kao i u ogromnim materijalnim razaranjima. Uz to, ratno stanje, kao neposredna posledica agresije, predstavlja vanrednu situaciju koja je plodno tle za izvršenje čitavog niza drugih teških međunarodnih krivičnih dela, posebno genocida i raznih oblika zločina protiv čovečnosti. Uostalom, ratni zločini mogu biti izvršeni samo u ratu.²²

Londonskim sporazumom o kažnjavanju ratnih zločinaca (1945)²³ agresija je proglašena međunarodnim zločinom (zločinom protiv mira) i na toj osnovi je u Nirnbergu i Tokiju, suđeno glavnim ratnim zločincima nacističke Nemačke i Japana.²⁴ Zločini protiv mira definisani su u čl. 6/2/a

²¹ United Nations Treaty Collection: Rome Statute of the International Criminal Court, Status as at: http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XV-III-10&chapter=18&lang=en, 14. septembar 2013.

²² Zbog veće ili manje anarhije koja ga prati, ratno stanje pogoduje i porastu broja i težine niza drugih, „običnih“ zločina, kao što su ubistva, pljačke, silovanja i dr.

²³ Sporazum četiri velike savezničke sile (SAD, SSSR, V. Britanije i Francuske) sklopljen u Londonu, 8. avgusta 1945, kojim je, u skladu s Moskovskom deklaracijom, predviđeno osnivanje Međunarodnog vojnog suda za suđenje glavnim nemačkim ratnim zločincima. Kao dodatak Sporazumu, usvojen je Statut Međunarodnog vojnog suda na osnovu kojeg je vođen Nirnberški proces.

²⁴ O ovome, više vid.: Б. Кривокapiћ, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Београд 2010, одреднице „Nirnberški proces“ (str. 658–659), „Tokijski proces“ (str. 1068–1069) i одреднице na koje se u njima upućuje; Б. Кривокapiћ, *Актуелни проблеми међународног права*, Београд 2011, 493–501.

Statuta Međunarodnog vojnog suda u Nirbergu (1945), kao „planiranje, pripremanje, započinjanje ili vođenje agresorskog rata ili rata kojim se krše međunarodni ugovori, sporazumi ili garantije, ili učestvovanje u nekom zajedničkom planu ili zaveri za izvršenje ma kog od gore navedenih dela“.

Mada je u međuvremenu vođeno mnogo ratova koji su odneli ogromne žrtve, ne samo da posle suđenja u Nirbergu i Tokiju nijedno lice više nije bilo izvedeno pred neki međunarodni sud pod optužbom da je odgovorno za zločin protiv mira, već ni zločini protiv mira nisu uključeni u stvarnu nadležnost *ad hoc* krivičnih tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu. Ako se u slučaju Ruande to moglo razumeti zbog činjenice da se radilo o unutrašnjem sukobu, rat na teritoriji bivše Jugoslavije je, bar u jednom svom delu, od međunarodne zajednice okvalifikovan kao međunarodni sukob, pa je tu bilo osnova za krivično gonjenje lica koja su neposredno odgovorna za njegovo izbijanje. U tom smislu, argumenti da su zločini protiv mira izostavljeni iz nadležnosti Tribunala kako bi se sprečila politizacija njegovog rada, nikada nisu zvučali uverljivo.

Kao što je već istaknuto, agresija je bila uključena u izvorni tekst Rimskog statuta (1998) kojima je osnovan Međunarodni krivični sud, ali nije odmah i definisana. Međutim, 2010. godine, izmenom i dopunom Rimskim statutom (čl. 8 *bis*) usvojena je definicija agresije i time otvorena mogućnost otvaranja krivične odgovornosti pojedinaca pred Sudom zbog ovog dela.

Zločin agresije utvrđen je i unutrašnjim krivičnim pravom savremenih mnogih država, pri čemu su za to utvrđene veoma teške kazne.²⁵

2.4. Obaveza mirnog rešavanja međunarodnih sporova

2.4.1. Istorijski osvrt

Mada već po logici stvari sledi iz zabrane sile (jer, ako se sporovi ne mogu rešavati silom, onda ostaju samo mirni načini), obaveza mirnog rešavanja međunarodnih sporova ima samostalnu vrednost. U naše vreme može se govoriti ne samo o *zabrani da se sporovi rešavaju silom*, već i o obavezi država da svoje sporove *rešavaju*, razume se, mirnim sredstvima. Drugim rečima, u pitanju je dužnost da se spor ne ostavi da tinja i razvije u ozbiljno trvenje i politički i svaki drugi sukob, sa nesagledivim posledicama, već da se što pre prevaziđe zajedničkim naporima.

²⁵ Tako, npr. Krivični zakonik Srbije (2005), u čl. 386 precizira: „1) Ko poziva ili podstiče na agresivan rat, kazniće se zatvorom od dve do dvanaest godina. 2) Ko naredi vođenje agresivnog rata, kazniće se zatvorom najmanje deset godina ili zatvorom od trideset do četrdeset godina.“ Nažalost, mora se primetiti da je ovde zakonodavcu promakla razlika između *agresivnog* i *agresorskog* rata, te da je očigledno imao u vidu *agresorski* rat.

U prošlosti su države bile slobodne da svoje sporove rešavaju na način koji im se čini najpodesnijim – nekad mirom, nekad silom. Iako su često pribegavale arbitraži u drugim načinima mirnog rešavanja sporova, nije postojala takva njihova pravna obaveza.

Prvi put je obaveza država da sve sporove rešavaju mirnim putem definisana Prvom haškom konvencijom, usvojenom na Drugoj haškoj konferenciji mira (1907). Ovaj sporazum, čiji je puni naziv *Konvencija o mirnom rešavanju međunarodnih sporova*, u čl. 1 precizira da, radi izbegavanja, koliko je moguće, pribegavanju sile u odnosima između država, ugovornice se saglašavaju da upotrebe sve svoje napore da bi se osiguralo mirno rešavanje međunarodnih sporova. Drugim rečima, države ugovornice su ovo rešenje prihvatile kao pravnu obavezu. Time, međutim, nije bila zabranjena i sama sila u međunarodnim odnosima.²⁶

Slično, ali mnogo preciznije rešenje usvojio je posle Prvog svetskog rata *Pakt Društva naroda* (1919). I on je uveo obavezu mirnog rešavanja sporova, ostavivši ipak mogućnost da se države, pod određenim uslovima, oslone na silu kao krajnje sredstvo. Međutim, za razliku od Prve haške konvencije, Pakt je precizno utvrdio uslove pod kojima je, nakon bezuspešnog pokušaja mirnog rešenja spora, sila legitimna.

U oba slučaja (Prva haška konvencija i Pakt), utvrđena rešenja važila su samo za članice tih sporazuma, a ne i za sve države sveta. Dakle, obaveza mirnog rešavanja međunarodnih sporova nije bila utvrđena kao opšte pravilo.

Dalji razvoj tekao je ka neminovnom uvođenju obaveze svih država da svoje sporove i trvenja rešavaju isključivo mirnim sredstvima.

S namerom da se popune pomenute praznine u Paktu i ustanovi opšti i obavezni sistem mirnog rešavanja sporova pitanja, Skupština Društva naroda je 1924. jednoglasno usvojila *Ženevski protokol o mirnom rešavanju sporova*. Njime su se potpisnice obavezale da „neće pribegavati ratu ni među sobom ni protiv bilo koje druge države koja bi prihvatila sve obaveze proistekle iz Protokola, osim u slučaju odbrane od agresije ili ako se radi o sankcijama na osnovu odluka Saveta i Skupštine Društva naroda“. Uz odgovarajuću ulogu Saveta Društva naroda, za mirno rešavanje spora bila je predviđena obavezna nadležnost Stalnog suda međunarodne pravde, odnosno obavezna arbitraža. Država koja bi odbila sudsko odnosno arbi-

²⁶ Odredba iz čl. 2 Konvencije obavezuje ugovornice „da se u slučaju ozbiljnog razmimoilaženja ili sukoba, ukoliko prilike to budu dopustile, *pre nego što pribegnu oružju* (podvukao B. K.) obrate dobrim uslugama ili posredovanju jedne ili više prijateljski sila”.

Razlika u rešenjima ove i već pominjane Druge haške konvencije (1907) je u tome što ova (Prva) predviđa obavezu mirnog rešavanja svih sporova, ali ne isključuje silu, dok Druga, naprotiv, ograničava silu, ali ne na opšti način, već samo u konkretnoj materiji – za naplatu ugovornih dugova.

tražno rešavanje spora ili koja, pošto ga je prihvatila, ne bi pristala da izvrši donetu presudu suda ili arbitraže, automatski bi se smatrala agresorom i prema njoj bi, zavisno od težine slučaja, mogle biti primenjene finansijske, privredne ili vojne sankcije. Protokol, međutim, nikada nije stupio na snagu.

Već naredne, 1925. godine, u Lokarnu je održana konferencija državnika sedam evropskih država,²⁷ sazvana radi učvršćenja mira i izmirenja Nemačke sa susedima. Na njoj je usvojen niz sporazuma koji su, jednako kao i njima stvoreni sistem, poznati pod zajedničkim nazivom *Lokarnski pakt*. Osnovni dokument bio je Rajnski ili Zapadni pakt, koji je, pored ostalog, precizirao obavezu ugovornica da neće pribеći oružju jedne protiv drugih osim u samoodbrani ili ako se radi o akcijama na osnovu Pakta Društva naroda. Zaključene su i četiri posebne konvencije o mirnom rešavanju sporova između Nemačke, s jedne strane, i Belgije, Francuske, Čehoslovačke i Poljske, s druge strane, kojima je bilo predviđeno da će se svi sporovi koji ne budu rešeni diplomatskim putem rešavati arbitražom ili obraćanjem Stalnom sudu međunarodne pravde. U slučaju da neka strana prekrši preuzete obaveze, sve ugovornice bile su dužne da priteknu u pomoć žrtvi agresije.²⁸

Skupština Društva naroda usvojila je 1928. godine *Generalni akt o mirnom rešavanju međunarodnih sporova*. U pitanju je bio višestrani međunarodni sporazum koji je stupio na snagu 19. avgusta 1929. Kao što mu ime kaže, bavio se načinima mirnog rešavanja sporova između država. Imao je četiri glave kojima su bila uređena najvažnija pitanja u vezi sa postupkom mirenja, sudskim rešavanjem sporova i, posebno, arbitražom (obrazovanje arbitraže, sastav, način donošenja odluke i dr.). Pristupile su mu 23 države.²⁹

²⁷ Konferenciji su prisustvovali predstavnici Nemačke, Velike Britanije, Francuske, Italije, Belgije, Čehoslovačke i Poljske.

²⁸ Međutim, pod Hitlerovom vlašću Nemačka je 1936. jednostrano raskinula Pakt, tako što je uvela svoje trupe u demilitarizovanu rajnsku zonu. Iako je time ozbiljno prekršila obaveze preuzete Lokarnskim ugovorima, reakcija drugih ugovornica je izostala, što je Hitlera ohrabrilо da nastavi s agresivnom politikom koja je, nemačkim napadom na Poljsku 1. septembra 1939, uvela svet u užase Drugog svetskog rata.

²⁹ Po okončanju Drugog svetskog rata, Generalna skupština UN je Rezolucijom 268 (III) od 28. aprila 1949. usvojila Akt sa neznatnim izmenama (uglavnom tako što su upućivanja na Društvo naroda i Stalni sud međunarodne pravde, koji su prestali da postoje, zamenjeni upućivanjem na UN i Međunarodni sud pravde). Tako izmenjen Akt stupio je na snagu 20. septembra 1950, ali mu je pristupilo svega šest država, pa je ostao bez praktičnog značaja za rešavanje konkretnih međunarodnih sporova. To je i razumljivo u svetlu činjenice da je Poveljom UN stvoren nov, efikasniji sistem.

Sporazumi koji su predviđali obavezu mirnog rešavanja sporova zaključivani su ne samo u Evropi, ili na svetskom nivou. Pored ostalog, u Južnoj Americi je 1933. usvojen tzv. *Savedra Lamasa pakt*.³⁰

2.4.2. Obaveza mirnog rešavanja sporova u naše vreme

Mada su početkom XX veka države polako počele da prihvataju načelan stav o tome da pre obraćanja sili oružja treba da pokušaju da sporne odnose regulišu mirnim putem, i dalje je od njih samih zavisilo šta će učiniti u konkretnom slučaju, pa i to da li će uopšte pokušati mirno rešenje spora.

Pozitivno međunarodno pravo otišlo je korak dalje. Ne samo da su države dužne da se uzdržavaju od pretnje silom i primene sile, već su obavezne da nastoje da izbegnu, koliko je to moguće, bilo kakve međusobne sporove i konflikte, a ako do njih ipak dođe da što pre na miran način reše odnosnu situaciju, kako se ona ne bi iskomplikovala. Dakle, u naše vreme nije više u pitanju *mogućnost*, već se radi o *obavezi mirnog rešavanja spora*.

Koji način za mirno rešavanje spora će date države odabrati, stvar je njihovog izbora. Ali, s obzirom na to da je svetski mir nedeljiv, svi članovi međunarodne zajednice životno su zainteresovani da se svi sporovi i nesporazumi, kao potencijalno izvoriste sukoba, što pre reše. U tom smislu, ako između između dve ili više država postoji ozbiljan spor i on nije prevladan u razumnom roku, OUN ili relevantna regionalna međunarodna organizacija učiniće potrebne korake, pa čak izvršiti politički pritisak da se spor bez odlaganja reši.

Posebna uloga u tome pripada Ujedinjenim nacijama, koje su i stvorene da bi bile garant svetskog mira. Pre svega, već sama *Povelja UN* uvela je izričitu obavezu mirnog rešavanja sporova. Štaviše, mirno rešavanje sporova predstavlja jedno od osnovnih načela UN. Shodno čl. 2/3 Povelje,

³⁰ Ovaj sporazum, nazvan po imenu svog autora, ministra spoljnih poslova Argentine Karlosa Savedra Lamasa, bio je ugovor o nenapadanju i o mirenju. Njime je: osuđen agresorski rat; utvrđen princip da će se sporovi između država ugovornica rešavati isključivo mirnim sredstvima; predviđeno da se neće priznati teritorijalne promene izvršene nasilnim putem; precizirano da će u slučaju da neka ugovornica prekrši u bilo kom sukobu neku od Paktom utvrđenih obaveza, države učesnice biti dužne da preduzmu sve napore za očuvanje mira, uključujući primenu međunarodnim pravom dozvoljenih političkih, pravnih i ekonomskih sredstva i korišćenje uticaja javnog mnjenja, ali bez pribegavanja diplomatskoj ili oružanoj intervenciji i dr.

Izvorno, Pakt je potpisalo samo šest južnoameričkih država. Međutim, već iste godine, 26. decembra 1933. Pakt je uključen u završni akt, potpisan od strane američkih država na VII Panameričkoj konferenciji, a do 1936. njegove članice postale su sve latinoameričke republike i SAD, pa čak i deset evropskih država. I pored toga, mnoge od ovih zemalja ga se u praksi nisu pridržavale.

„svi članovi rešavaju svoje međunarodne sporove mirnim načinima, tako da međunarodni mir i bezbednost kao ni pravda ne budu povređeni“.

Važna je i odredba iz čl. 33 Povelje, koja precizira da „stranke u svakom sporu, čije trajanje može da ugrozi održanje međunarodnog mira i bezbednosti treba da traže rešenje pre svega putem pregovora, istražne komisije, posredovanja, izmirenja, arbitraže, sudskog rešavanja, pribegavanja regionalnim ustanovama ili sporazumima, ili drugim mirnim načinima po svome sopstvenom izboru“. Ako, međutim, stranke ne uspeju da reše spor na izloženi način, one su (čl. 37/1) dužne da ga iznesu pred Savet bezbednosti. U slučajevima predviđenim čl. 34, 35 i 99 Povelje, postupak za rešenje međunarodnog spora mogu pokrenuti i same UN, po sopstvenoj inicijativi.

Ukratko, Povelja UN zahteva od država da svoje sporove rešavaju („treba da traže rešenje“) i to, razume se, mirnim sredstvima, ali im ostavlja da se same dogovore koja će to sredstva biti. Ako, međutim, strane u sporu ne uspeju da ga reše na neki od navedenih načina (pregovori, istražne komisije, posredovanje i dr.), dužne su da ga iznesu pred nadležne organe UN.

Obaveza mirnog rešavanja sporova izričito je definisana raznim dokumentima Ujedinjenih nacija. U tom pogledu najzanimljivija je *Deklaracija Ujedinjenih nacija o načelima međunarodnog prava o prijateljskim odnosima i saradnji država u skladu sa Poveljom Ujedinjenih nacija* (1970). Ona na prvom mestu utvrđuje princip da se države uzdržavaju u svojim međunarodnim odnosima od pribegavanja pretnji ili upotrebe sile, a zatim, kao posebno načelo utvrđuje „princip da države rešavaju svoje međunarodne sporove mirnim sredstvima, na način da međunarodni mir i bezbednost kao i pravda ne budu dovedeni u opasnost“. Mada, strogo uzev, spada u tzv. „meko pravo“, karakter ovog akta i sve prateće činjenice su takvi da se s puno osnova može tvrditi su njegova rešenja postala deo međunarodnog običajnog prava.

Obavezu mirnog rešavanja međunarodnih sporova utvrđuju i razni regionalni aranžmani,³¹ uključujući i statute, osnivačke ugovore i druge dokumente najvažnijih regionalnih međunarodnih organizacija.³²

³¹ Tako, npr., čl. V Završnog akta Konferencije o bezbednosti i saradnji u Evropi (Helsinki, 1975).

³² Tako, npr., čl. 1 Severnoatlantskog ugovora (1949), kojim je osnovan NATO, članice su se obavezale da će sve svoje sporove rešavati mirnim sredstvima, na način utvrđen Poveljom UN, tako da međunarodni mir i bezbednost i pravda ne budu ugroženi, i da će se uzdržavati u svojim međunarodnim odnosima od pretnje silom i upotrebe sile na bilo koji način nespojiv sa ciljevima Ujedinjenih nacija.

Mnogi savremeni ugovori i to kako višestrani, tako bilateralni, predviđaju sredstva za mirno rešavanje spora, s tim da neki od njih mirno rešavanje utvrđuju kao obavezno.³³ Najzad, postoje i posebni regionalni sporazumi o mirnom rešavanju sporova.³⁴

2.4.3. Obaveza pristupanja mirnom rešavanju spora

Prema izloženom, ne samo da obaveza mirnog rešavanja sporova ima samostalnu vrednost u odnosu na zabranu sile, već se može sa puno osnova tvrditi da ona predstavlja i opšte načelo savremenog međunarodnog prava. Države su dužne da pristupaju mirnom prevazilaženju svojih sporova i svesno sarađuju u tome.

I ne samo to. Moramo se složiti sa onima koji primećuju da je međunarodno pravo uvek kao svoj osnovni cilj imalo održanje mira, te da je tokom istorije od strane međunarodne zajednice uvek doživljavano prvenstveno kao sredstvo za postizanje i očuvanje svetskog mira i bezbednosti.³⁵

Iz svega rečenog, sledi da su države dužne da svoje sporove rešavaju mirnim putem. U tim okvirima one, međutim, uživaju punu slobodu u izboru načina mirnog rešavanja spora, tj. same odlučuju za koji će se od mogućih načina opredeliti.³⁶

2.5. Kolektivna bezbednost

U prošlosti su države nastojale da sopstvenu bezbednost i mir osiguraju zaključenjem raznih odbrambenih vojnih saveza, odnosno putem tzv.

³³ Ova obaveza ponekad je utvrđena na opšti način, za šta je primer čl. 279 Konvencije UN o pravu mora (1982): „Države članice rešavaju svaki spor između sebe u tumačenju ili u primeni ove konvencije mirnim sredstvima, u skladu sa stavom 3 člana 2 Povelje Ujedinjenih nacija, i u tu svrhu traže rešenje sredstvima navedenim u stavu 1 člana 33 Povelje.“ Zatim, Konvencija precizira načine mirnog rešavanja sporova, uključujući i postupak pred Međunarodnim sudom za pravo mora.

Neki sporazumi predviđaju obaveznu nadležnost Međunarodnog suda pravde, na zahtev jedne od strana u sporu. Primeri su: Konvencija o privilegijama i imunitetima Ujedinjenih nacija (1946, čl. VIII), Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju genocida (1948, čl. 9) i Konvencija o pravnom položaju izbeglica (1951, čl. 38). Uz neke sporazume zaključen je poseban dodatni protokol o obaveznom mirnom rešavanju sporova, kakav je npr. Protokol sa fakultativnim potpisivanjem koji se odnosi na obavezno rešavanje sporova, uz Bečku konvenciju o diplomatskim odnosima (1961) koji u čl. 1 utvrđuje obaveznu nadležnost Međunarodnog suda pravde, na zahtev jedne od strana u sporu.

³⁴ Američki ugovor o mirnom rešavanju sporova (1948), Evropska konvencija o mirnom rešavanju sporova (1957) i dr.

³⁵ M. N. Shaw, *International Law*, Cambridge 2003, 914.

³⁶ О. Рачић, „Мирно решавање међународних спорова“, *Кодификација принципа мирољубиве и активне коегзистенције* (ур. М. Шаховић), Београд 1969, 109, 114.

ravnoteže snaga. Mada su ti mehanizmi opstali do naših dana, pokazalo se da oni sami po sebi ne garantuju mir.

2.5.1. Vojni savezi

Efikasnost vojnog saveza zavisi od stvarne snage njegovih saveza, kako pojedinačno, tako posebno, uzetih zajedno. Savez malih i slabih država neće uplašiti veliku silu. Uz to, uz odbrambene, mogući su i napadački savezi, dakle odnosni odbrambeni savez nije sam po sebi nikakva garancija mira ako se sa druge strane takođe okupi više država. Naprotiv, u izgledu je veliki rat.

Takođe, sve do nastanka krizne situacije zapravo nije do kraja sigurno da li će saveznice zaista i ostati lojalne jedna drugoj. Iz raznih razloga dešava se da ostale članice ili makar deo njih ne ispune svoju obavezu i ne priteknu u pomoć žrtvi agresije. U takvim situacijama dolazi do raskidanja saveza, ali to je za onoga koga su saveznici izneverili slaba uteha.

Uz to, čak i ako je zaista efikasan, odbrambeni savez štiti samo njegove članice, ali ne i druge države koje bi mogle biti žrtva agresije.

I konačno, savez je uperen samo protiv mogućih *spoljnih* agresora, on se aktivira samo ako treća država napadne neku od članica. On, međutim, nema nikakvu ulogu u slučaju da oružani sukob izbije između nekih članica samog saveza.

2.5.2. Ravnoteža snaga

Jedan od najstarijih sistema odnosa u međunarodnoj zajednici je sistem ravnoteže snaga. Zasniva se na ideji da se moć jedne države ili grupe država može obuzdati samo odgovarajućom moći drugih država, te je neophodno obezbediti takav raspored snaga u kojem nijedna zemlja ne bi mogla da dominira. Od suštinskog značaja je spremnost vlada najjačih država da, kada to situacija zahteva, radi očuvanja postojeće ravnoteže menjaju saveze (napuštaju jedne i osnivaju druge).

Mnogi smatraju da se primeri ravnoteže snaga mogu naći u dalekoj prošlosti. U tom smislu, navode se situacije koje su postojale u Staroj Grčkoj u V veku pre n. e., ili Italiji u XV veku. Kada je reč o široj međunarodnoj sceni, ravnoteža snaga je u prvom redu karakteristična za XVII–XIX vek, kada je ova ideja predstavljala jedan od vodećih principa spoljne politike velikih sila. U tom pogledu naročito je bila poznata Velika Britanija.

Premda su pristalice ovog koncepta smatrale da se samo tim putem može obezbediti trajan mir u svetu, u praksi je ravnoteža snaga uvek vodila sukobima, zbog stalnih promena u odnosima snaga, kao i činjenice da su u takvom sistemu države upućene na jačanje sopstvene moći (stalno

naoružavanje i sl.) i grupisanje u saveze, što takođe vodi konfrontaciji. Uz to, osnovna ideja ravnoteže snaga nije zaštita i očuvanje svetskog mira, već ostvarenje određenih politički ciljeva – sprečavanje prekomernog jačanja neke sile, podjela sveta između velikih sila i sl. Sastavni deo koncepcije ravnoteže snaga bilo je pretvaranje određenih spornih područja u tzv. tampon-države.

U naše vreme, ravnoteža snaga zamenjena je sistemom kolektivne bezbednosti. Međutim, tokom Hladnog rata moglo se zapaziti da, i pored proklamovane kolektivne bezbednosti, zapravo postoji ravnoteža snaga dva suprotstavljena vojno-politička bloka, a u prvom redu dve tadašnje supersile (SAD i SSSR).

Kada je nakon raspada Istočnog bloka na svetskoj pozornici ostala samo jedna supersila, moglo se uočiti da je sistem ravnoteže snaga, uz niz slabosti, imao i određene prednosti. Budući da je opet u toku rađanje bipolarnog ili čak multipolarnog sveta, ostaje da se vidi kako će se razvijati odnosi glavnih aktera.

2.5.3. Kolektivna bezbednost

U najširem smislu, kolektivna bezbednost je naziv za svako zajedničko (dvostrano ili višestranu) organizovanje država radi odbrane njihovog suvereniteta ili teritorijalnog integriteta. U užem smislu, to je međunarodnim ugovorom ustanovljeno organizovanje većeg broja država radi zajedničke odbrane od eventualnog napada na bilo koju članicu ugovora, bez obzira na to ko je napadač.

U odnosu na razne vojne saveze, kakvih je bilo puno u istoriji, kolektivna bezbednost predstavlja kvalitetnu novinu. Ona nije, poput odbrambenog saveza, okrenuta protiv manje-više jasno definisanog spoljnog neprijatelja. Njen domašaj je daleko veći. Kolektivna bezbednost podrazumeva da se zajedničke odbrambene mere preduzimaju protiv *svakog* napadača, bez obzira na to da li je u pitanju neka treća država ili, eventualno, neka od članica tog istog sistema kolektivne bezbednosti. Smisao postojanja kolektivne bezbednosti jeste u tome da se potencijalni agresor unapred opomene da će, u slučaju napada na bilo koju od ugovornica, sve države obuhvaćene tim sistemom pružiti sveskoliku, pa i oružanu pomoć žrtvi agresije. Nužni element takvog sistema jeste postojanje priznatog međunarodnog autoriteta koji je nadležan za procenu situacije i donošenje odluke o preduzimanju potrebnih kolektivnih mera.

Prvi pokušaj ostvarenja sistema kolektivne bezbednosti preduzet je u okviru Društva naroda, 1919, ali završio se neuspehom. Među najvažnije razloge koji su doveli do njegove neefikasnosti spada činjenica da je Pakt Društva naroda samo ograničio, ali ne i ukinuo pravo država na vođenje

rata (rat je, pod određenim uslovima, bio dozvoljen), kao i to da ta organizacija nije u pravom smislu reči imala univerzalni karakter.³⁷

Nakon završetka Drugog svetskog rata uspostavljen je u okviru OUN novi sistem kolektivne bezbednosti koji počiva na strogoj zabrani rata i na tendenciji da se članstvom obuhvate sve države sveta.

2.5.4. Ujedinjene nacije kao sistem kolektivne bezbednosti

Iako imaju mnogobrojne druge funkcije i zadatke, Ujedinjene nacije su prvenstveno stvorene kao sistem kolektivne bezbednosti. To se vidi kako iz njihovog najvažnijeg cilja, koji je definisan u samoj Povelji UN, tako i iz nadležnosti i ovlašćenja njihovih najvažnijih organa, u prvom redu Saveta bezbednosti, i iz jasnog ukazivanja na to da se radi o kolektivnim merama. Uostalom, već u prvoj odredbi Povelje UN (čl. 1/1) precizirano je da najvažniji cilj UN predstavlja „održavanje međunarodnog mira i bezbednosti i u tu svrhu: preduzimanje efikasnih kolektivnih mera radi sprečavanja i otklanjanja pretnji miru i suzbijanje akata agresije ili drugih povreda mira, kao i postizanje mirnim sredstvima, a u skladu s načelima pravde i međunarodnog prava, sređivanja ili rešavanja međunarodnih sporova ili situacija koje bi mogle dovesti do povrede mira“.

Povelja zabranjuje pretnju sile i upotrebu sile u međunarodnim odnosima, obavezuje države da svoje sporove rešavaju mirnim sredstvima i precizira niz mera i postupaka za mirno rešavanje međunarodnih sporova (Glava VI), s tim da odluku o izboru konkretnog načina za rešenje spora ostavlja samim državama. Štaviše, ona predviđa i mogućnost rešavanja spora pred organima Ujedinjenih nacija.³⁸

Svim iznetim, stvoreni su ozbiljni temelji za očuvanje mira. Pa ipak, to nije dovoljno. Uvek su moguće situacije u kojima neka strana ne želi da spor rešava mirnim putem, nije voljna da prihvati postignuto rešenje (npr. presudu Međunarodnog suda pravde) ili jednostavno sklona je da izvrši agresiju bez obzira na sve.

³⁷ U Društvu su od samog početka dominirale evoropske zemlje. Pored ostalog, SAD nikada nisu bile član, a ogromna većina afričkih i azijskih zemalja bila je samo kolonijalni posed neke od evropskih država. Uz to, u godinama pred početak Drugog svetskog rata, Društvo su iz raznih razloga napustile takve sile tog vremena kao što su Nemačka, Italija, Japan i SSSR.

³⁸ U svojoj Agendi za mir (1992), generalni sekretar UN Butros B. Gali izdvojio je osnovne pravce u kojima deluju UN radi očuvanja i obezbeđenja mira u svetu. Prema generalnom sekretaru, sledeća četiri područja akcije, uzeta zajedno i sprovedena uz podršku vlasti svih članova, pružaju čvrst doprinos obezbeđivanju mira u duhu Povelje UN: 1) preventivna diplomatija; 2) postizanje mira; 3) čuvanje mira; i 4) izgradnja mira posle sukoba.

Da bi se odgovorilo na takve izazove, Povelja UN predviđa i efikasne mehanizme koji stoje na raspolaganju Savetu bezbednosti za slučaj pretnje miru, povrede mira ili akata agresije (Glava VII), a koji se sastoje u preduzimanju prinudnih mera nevojnog (razne ekonomske, diplomatske, saobraćajne i druge sankcije), a po potrebi, i vojnog karaktera. Pri tome, Savet je pozvan da ove mere primeni protiv svakog napadača, pa bio on i član samih Ujedinjenih nacija.

Prema izloženom, Poveljom UN utvrđeni sistem kolektivne bezbednosti obuhvata sledeće elemente:

1. Strogu zabranu sile i pretnje silom u međunarodnim odnosima;
2. Obavezu država da sve svoje sporove rešavaju mirnim putem;
3. Niz mera i postupaka za mirno rešavanje sporova;
4. Efikasne mehanizme za suprotstavljanje agresoru, čak i onda kada je napadač neka članica UN, a tim pre ako se radi o nečlanici.

Pored univerzalnog sistema u okviru UN, na osnovu čl. 51–52 Povelje UN, mogu postojati i regionalni sistemi kolektivne bezbednosti.

2.6. Razoružanje

2.6.1. Pojam

Kao i mnogi drugi izrazi u međunarodnim odnosima, i ovaj ima više značenja, od kojih su tri osnovna.

1. *Potpuno razoružanje*. – U najširem smislu, to je skup mera koje bi trebalo da dovedu do uništenja i zabrane proizvodnje, posedovanja i upotrebe svih vidova naoružanja i ukidanja svih ustanova i objekata za vojnu obuku.

2. *Delimično razoružanje*. – U užem smislu, pod razoružanjem se podrazumeva skup raznovrsnih mera i napora usmerenih na smanjenje, ograničenje i kontrolu proizvodnje i upotrebe oružja – ograničenje količine oružja, zabranu proizvodnje određenih vrsta oružja, stvaranje demilitarizovanih zona i sl. Može se ogledati u nizu unutrašnjih mera neke države usmerenih na ograničenje sopstvenog vojnog potencijala, ali je daleko značajnije kada se sprovodi na osnovu međunarodnog ugovora, naročito ukoliko vezuje velike sile.

3. *Rezultat procesa razoružanja*. – Pod razoružanjem se nema u vidu samo skup odnosnih mera i procesa, već i konačan rezultat, odnosno efekat mera i procesa koji su preduzeti s ciljem uklanjanja ili smanjenja naoružanja.³⁹

³⁹ U posebnom značenju, o razoružanju se može govoriti i kada se ima u vidu sprečavanje stacioniranja oružja uopšte ili nekog posebnog oružja (naročito oružja za ma-

2.6.2. Mere kojima se ostvaruje razoružanje

Razoružanje se vrši preko različitih postupaka odnosno koraka (mera). Tu spadaju sledeće mere.

1. *Odricanje od nekih oružja i njihova potpuna zabrana*, što znači zabrana proizvodnje, čuvanja (skladištenja), transfera i upotrebe. Reč je prevažno o onim oružjima u pogledu kojih postoji saglasnost da moraju biti zabranjena zbog svoje duboke nehumanosti i neselektivnosti (bakteriološka, hemijska i slična oružja).

2. *Ograničenje kruga država* koje smeju da poseduju određeno oružje. Najbolji primer je Ugovor o neširenju nuklearnog oružja (1968).⁴⁰

3. *Ograničenje u pogledu prostora* u kojem mogu biti držano oružje ili neka posebna vrsta oružja. Tako, npr. u demilitarizovanim zonama⁴¹ ne sme se držati nikakvo oružje. U ovom smislu, o razoružanju se može govoriti i kada se ima u vidu sprečavanje stacioniranja oružja uopšte ili nekog posebnog oružja (naročito oružja za masovno uništenje) u određene prostore (npr. u kosmos, na nebeska tela, morsko dno i sl.), ili ako je reč o povlačenju oružja i vojnih trupa s tih prostora.

4. *Smanjenje količine i opšte ubojne moći nekih oružja*, u smislu da se ne zamenjuju u potpunosti novim takvim oružjima. Svako oružje ima određeni resurs, „rok trajanja“. Dovoljno je da se kada jedan broj oružja po prirodi stvari ode u staro gvožđe ono ne zameni u potpunosti novom količinim tog oružja (npr. broj tenkova, topova i sl.), pa da postoji jedna vrsta razoružanja.

sovno uništenje) u određene prostore (npr. u kosmos, na nebeska tela, morsko dno i sl.) ili ako je reč o povlačenju oružja i vojnih trupa s tih prostora. Precizniji izraz za to je „demilitarizacija“.

⁴⁰ Ovim sporazumom države koje poseduju nuklearno oružje obavezale su se da neće ni na koji način prenositi to oružje drugim državama niti ih podsticati ili navoditi da ga proizvode, dok su ugovornice koje ne poseduju nuklearno oružje preuzele obavezu da neće dopustiti da bilo ko prenese na njih nuklearno oružje, te da neće proizvoditi ili na neki drugi način pribaviti to oružje. Ugovorom je utvrđeno da samo pet država (SAD, Rusija, Kina, V. Britanija i Francuska) imaju pravo da poseduju nuklearno oružje, s tim da su se i te zemlje obavezale da će ubrzano pristupiti eliminisanju oko 20.000 nuklearnih glava koje zajedno poseduju.

Iako je prvobitno zaključen na određeni vremenski period, važnost Ugovora je 1995. produžena na neodređeno vreme. Potpisnici Ugovora sastaju se svakih pet godina kako bi analizirali uspešnost njegove primene i postavili nove ciljeve. Do sredine 2013. godine potpisalo ga je 189 država. Veliku slabost predstavlja činjenica da među članicama Ugovora nisu četiri nuklearne sile – Indija, Pakistan, Izrael i Severna Koreja. Prve tri države nikada nisu bile među ugovornicama ovog sporazuma, dok je Severna Koreja bila u njegovom članstvu, ali je krajem 90-ih godina XX veka iz njega istupila.

⁴¹ Deo nacionalne teritorije neke države (obično u pograničnom pojasu) ili internacionalizovana oblast u kojima na osnovu međunarodnog ugovora, nije dozvoljeno prisustvo nikakvih oružanih snaga, pa tako ni oružja.

5. *Smanjenje količine oružja njihovim uništavanjem* – npr. uništenje dogovorenog broja pušaka, tenkova, haubica, minobacača itd. Na isti način, može se raditi i o delimičnom ili potpunom uništenju zaliha nekih posebnih vrsta oružja, kao npr. hemijskog, biološkog i slično.

6. U posebnom značenju, tu pripada i ograničenje i reduciranje ne samo broja i vrste oružja, već *smanjenje ljudstva* (broja ljudi pod oružjem).

7. U širem smislu, svaki od pomenutih oblika obuhvata i *međunarodnu kontrolu preduzetih mera*, ako su one izvršene na osnovu obaveza preduzetih na međunarodnom planu.

2.6.3. Pravne mere

Konkretni koraci na terenu skoro uvek su posledica onoga što je na međunarodnom planu dogovoreno među državama. Drugim rečima, svakom obliku razoružanja prethodi određeni sporazum kojim se predviđaju odgovarajuće mere i uslovi, rokovi i načini ispunjenja preuzetih obaveza.

U naše vreme postignuti su određeni rezultati, naročito u vidu višestranih međunarodnih ugovora kojima su utvrđena izvesna ograničenja i zabrane u vezi sa oružjem za masovno uništenje, precizirana određena pravila u vezi s konvencionalnim oružjem i dr.⁴²

Pa ipak, iako su zabeleženi važni rezultati u pravnoj zabrani određenih vrsta oružja odnosno u vezi sa smanjenjem određenih vrsta oružja, pa i brojnosti armija, ovi faktori nisu od tako velikog značaja za očuvanje mira u svetu, kako to može da izgleda na prvi pogled. Pre svega, umesto većeg broja zastarelih, stalno se pojavljuju manja po broju, ali daleko smrtonosnija

⁴² Među važnije višestrane ugovore iz ove materije spadaju: Ugovor o zabrani eksperimenata s nuklearnim oružjem u atmosferi, kosmosu i pod vodom (1963); Ugovor o načelima kojima se reguliše delatnost država u oblasti istraživanja i miroljubivog korišćenja kosmosa, uključujući mesec i druga nebeska tela (1967); Ugovor o neširenju nuklearnog oružja (1968); Ugovor o zabrani smeštaja nuklearnog i drugog oružja za masovno uništenje na dno mora i okeana i u njihovo podzemlje (1971); Konvencija o zabrani usavršavanja, proizvodnje i stvaranja zaliha bakteriološkog (biološkog) i toksičnog oružja i o njihovom uništavanju (1972); Konvencija o zabrani upotrebe u vojne i druge neprijateljske svrhe tehnike za menjanje životne sredine (1976); Konvencija o zabrani ili ograničenju upotrebe izvesnih vrsta konvencionalnog oružja za koje se može smatrati da imaju prekomerne traumatske efekte ili deluju bez razlike u pogledu ciljeva (1980); Ugovor o konvencionalnim oružanim snagama u Evropi (1990); Konvencija o hemijskom oružju (1993); Sporazum o sveobuhvatnoj zabrani nuklearnih proba (1996); Konvencija o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protivpešadijskih mina i o njihovom uništavanju (1997); i dr.

Posebno treba istaći seriju važnih sporazuma SAD i Sovjetskog Saveza, sada Rusije, kojima su dve sile pristale da smanje svoj nuklearni arsenal (SALT I i II, ABM, START I–III, Ugovor o raketama srednjeg i kratkog dometa). Početkom XXI veka, američki i ruski predsednici su u Moskvi, 24. maja 2002. potpisali novi ugovor – SORT.

oružja. S druge strane, oružje će po svoj prilici postojati dok je sveta i veka. Nije toliko stvar u tome da se ono drastično ograniči ili uništi – jer čak i kada bi se sasvim uništilo, moguće je začas napraviti novo – koliko da se stavi pod punu međunarodnu kontrolu. Ali, to se neće tako brzo dogoditi.

2.7. Kultura mira

Nikakve pravne, vojne, političke, ekonomske i slične mere neće eliminisati oružane sukobe, sve dok ne zaživi istinska kultura mira. Kada se ljudi okrenu ličnom usavršavanju, napretku, kada zaista shvate da sukobi ne vode nikuda, tek tada će i svi pravni okviri dobiti svoj pravi značaj.

Kulturi mira doprinosi sve što je u funkciji međusobne saradnje i boljeg upoznavanja raznih delova sveta. Saradnja u oblasti ekonomije, obrazovanja, kulture, nauke, prava, sportska nadmetanja, turizam, sve to pomaže zbližavanju i boljem razumevanju ljudi iz raznih delova sveta.

Uz navedeno, kultura mira razvija se posredstvom brojnih međunarodnih organizacija, mirovnih pokreta, nevladinih organizacija, putem raznih klubova Ujedinjenih nacija, klubova za mir u svetu, preko ambasadora dobre volje, preko antiratnih manifestacija, filmova, knjiga i slično.⁴³

Propagandi mira služe već same Ujedinjene nacije, čiji osnovni cilj jeste očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti. Ne samo da Savet bezbednosti i Generalna skupština donose određene konkretne odluke u vezi sa unapređenjem, a po potrebi i vaspostavljanjem mira, već samo postojanje Organizacije i čitava njena delatnost doprinose zbližavanju naroda i širenju ideje o nedeljivosti svetskog mira.

Jedna od nagrada koje se svake godine dodeljuju ličnostima i ustanovama koje su, prema mišljenju nadležnog komiteta, u prethodnoj godini najviše zadužili čovečanstvo, jeste i Nobelova nagrada za mir. Za nju je

⁴³ Prvo mirovno udruženje u svetu bilo je Društvo za mir, osnovano 1815. u Njujorku, a ubrzo se slična društva osnivaju i u mnogim zemljama Evrope. U Londonu je 1843. održan prvi Međunarodni kongres za mir, čiji su zahtevi bili obezbeđenje mira propagandom protiv rata, kontrola proizvodnje i prodaje municije, te stvaranje kongresa i suda nacija. Nakon toga, usledili su međunarodni kongresi za mir u Briselu (1848), Parizu (1849), Frankfurtu (1850), Londonu (1851). Krajem XIX veka, broj mirovnih i sličnih udruženja iznosi 425. Istovremeno, formiraju se prve međunarodne organizacije za mir, među kojima i Interparlamentarna unija (1889), čiji je osnovni cilj da saradnjom među parlamentima doprinese svetском miru.

Do oživljavanja antiratnih pokreta dolazi posle strahota Prvog i Drugog svetskog rata, a posebno u naše vreme. Više je razloga za to, među kojima su: 1) sve veća prosvećenost ljudi; 2) svest o stalno prisutnoj opasnosti od nuklearnog ili drugog rata oružjem za masovno uništenje; 3) svekolika povezanost raznih delova sveta, naročito posle kraja Hladnog rata; 4) nagli razvoj tehnike i komunikacija, koji čini da ljudi u svojim domovima (preko TV, Interneta ili mobilnih telefona) praktično uživo prate ratne užase koji se dešavaju bilo gde na planeti.

sam Nobel odredio da ona treba da bude dodeljena osobi koja je najviše učinila za razvoj prijateljstva među narodima, razoružanje i promovisanje mira.⁴⁴ Na stranu što predstavlja nagradu za doprinos miru, samo dodeljivanje ovog priznanja i publicitet koji ga prate nesumnjivo doprinose širenju kulture mira u svetu.

3. ZAKLJUČAK

3.1. Opšti zaključak

Svi pomenuti elementi su samo preduslovi za obezbeđenje svetskog mira – oni su *nužni* ali *nisu dovoljni*. Drugim rečima, sami po sebi, pa čak ni svi zajedno još uvek ne garantuju mir.

Svedoci smo da razni oblici korišćenja najgrublje oružane sile ni do danas nisu iskorenjeni u međunarodnim odnosima.⁴⁵ Zašto je tako? Zašto se pravila međunarodnog prava ne poštuju, a posebno zašto se pokazao neefikasnim sistem kolektivne bezbednosti UN?

Više je razloga, od kojih je ovde dovoljno pomenuti samo tri najvažnija – Hladni rat, nuklearno oružje i subjektivni faktor.

Povelja UN potpisana je u leto 1945, kada je Drugi svetski rat još bio u toku.⁴⁶ Lideri antihitlerovske koalicije našli su zajednički jezik i u borbi protiv zajedničkog neprijatelja i u pogledu toga kako bi u načelu svet trebalo da izgleda po okončanju rata. Međutim, čak i pre nego što je rat definitivno završen, na površinu su isplivali nepoverenje, netrpeljivosti i druge suprotnosti između zapadnih saveznika i Sovjetskog Saveza. Ubrzo je nastupila politička realnost poznata kao Hladni rat, čija je jedna od karakteristika bila podela sveta na interesne sfere Zapada i Istoka. Praktično u svim kriznim situacijama SAD i SSSR su imali suprotstavljene stavove, podržavali suprotne strane u sporu ili sukobu i sl., a Savet bezbednosti je prečesto bio paralisan vetom neke od stalnih članica. U takvim uslovima, jasno je da sistem kolektivne bezbednosti nije mogao da funkcioniše onako kako je bilo zamišljeno.

Štaviše, ni nakon prestanka Hladnog rata (1989) međunarodni odnosi nisu se stabilizovali. Politička realnost se donekle izmenila, ali ne i nepo-

⁴⁴ Prvi dobitnik Nobelov nagrade za mir, 1901, bio je švajcarski humanista Anri Dinan, osnivač Međunarodnog komiteta Crvenog krsta. Do sada je nagradu dobilo stotinak pojedinaca i dvadesetak organizacija. Među organizacijama, Međunarodni komitet Crvenog krsta dobio je Nagradu čak tri puta (1917, 1944. i 1963), a Visoki komesar za izbeglice dva puta (1954. i 1981).

⁴⁵ Razni izvori nude razne procene, međutim, uglavnom se smatra da je od 1945. (kada je rat zabranjen Poveljom UN) do danas u svetu vođeno preko 600 većih ili manjih oružanih sukoba u kojima je poginulo između 70 i 170 miliona ljudi.

⁴⁶ Drugi svetski rat završen je tek kapitulacijom Japana, 2. septembra 1945.

verenje i suprotstavljeni interesi velikih sila. Čak i danas, sa Savetom bezbednosti ovakvim kakav je, teško je očekivati da bi UN mogle stvarno da budu u svakoj prilici efikasan sistem kolektivne bezbednosti, a sasvim je nemoguće zamisliti kolektivnu akciju članica UN protiv neke od najvećih svetskih sila.

Drugi problem odnosi se na razvoj nuklearnog oružja. U načelu, sistem kolektivne bezbednosti kakav postoji u okviru UN mogao bi u praksi da funkcioniše, ali samo kada bi države posedovale isključivo tzv. konvencionalno (klasično) oružje. Nijedna zemlja nije dovoljno snažna da se tim oružjem sama odupre čitavom svetu.

Međutim, ubrzo nakon potpisivanja Povelje UN, SAD su prvi put testirale atomsku bombu, a odmah zatim su bacile takve bombe na Hirošimu i Nagasaki. Od tog trenutka sve se promenilo. Država koja poseduje dovoljno moćan nuklearni arsenal svesna je da čak i kada bi došla u sukob sa čitavim svetom ne bi izgubila rat, jer bi u kritičnom trenutku mogla da zapreti da će aktivirati sve svoje nuklearne potencijale, uništivši time i sebe, ali i čitavu planetu.⁴⁷

U društvenim, pa tako i međunarodnim odnosima, odluke uvek donose ljudi. U ovom slučaju prvenstveno politički odlučioци – šefovi država ili vlada, poslanici i i sl. Kao što u unutrašnjim pravnim porecima pravo može da idealno uredi okvire pravne države odnosno vladavine prava, ustavnosti, zakonitosti itd., ako je vlast u pogrešnim rukama, ona će naći način ne samo da ne poštuje odnosne propise, pa i sam ustav, već i da ih zloupotrebi – interpretira i iskoristi u svoju korist!

Slična logika važi i u međunarodnoj zajednici. Jer, još jednom, odluke donose ljudi – i kada deluju unutar državnih granica, i kada deluju na međunarodnoj sceni. Drugim rečima, mogu da postoje svi osnovni preduslovi, pa da opet nema mira u međunarodnim odnosima. Ili konkretnije – da postoji pravna zabrana upotrebe sile, obaveza mirnog rešavanja međunarodnih sporova, proglašenje agresije za međunarodni zločin itd., pa da ipak ima slučajeva agresije, i to – nekažnjene!

I zaista, praksa poznaje i suviše primera nekažnjenog kršenja ovih normi i principa, prvenstveno od strane najvećih država sveta.⁴⁸

Jake (a posebno najjače) države uvek mogu da posegnu za silom, a da ne budu sankcionisane i niko ne može u tome da ih spreči. Ne samo zbog toga što su kao stalni članovi Saveta bezbednosti UN sebe unapred amnestirali pravom veta koje poseduju, već i zbog činjenice da bi primena ko-

⁴⁷ O nuklearnom oružju, više vid. Б. Кривокапић, (2010), odrednica „Nuklearno oružje“ (str. 671–673) i odrednice na koje se u njoj upućuje.

⁴⁸ Za jedan od primera, vid. Б. Кривокапић, *НАТО агресија на Југославију – сила изнад права*, Београд 1999.

lektivnih mera protiv dovoljno moćne države značila sukob velikih razmera i, moguće je, opštu propast. A to niko ne želi.

Uz to, u novoj političkoj realnosti, onoj koja je nastala na prelasku iz XX u XXI vek, pojedine države su pokazale želju da iskorače iz okvira koji su stvoreni međunarodnim pravom, a da pri tome stvore privid da se kreću u granicama prava. U situaciji kada više nema Hladnog rata, kojim je mnogo toga moglo da se objasni i opravda, traže se načini da se, kada se to smatra oportunističkim, omogućiti novi manevarski prostor tako što bi se stvorilo nekoliko novih izuzetaka od zabrane upotrebe sile i pretnje silom. Svesne zabrane upotrebe sile, pojedine države pokušavaju da opravdaju svoje akcije i da izbegnu da budu žigosane kao agresori.

U tom kontekstu, učinjeni su pokušaji da se načelo o zabrani upotrebe sile i pretnje silom otupi razvijanjem koncepcija prema kojima su u nekim slučajevima (humanitarna intervencija, preventivna samoodbrana) takve mere ne samo opravdane već i nužne.⁴⁹ Pozivanjem na načela humanosti i legitimnog prava na samoodbranu nastoji se da se obezbedi dovoljna sloboda akcije, pa čak i da se za konkretne poduhvate pridobiju saglasnost, simpatije i priznanje ostatka sveta (humanitarna intervencija), odnosno solidarnost i razumevanje što većeg dela međunarodne zajednice (preventivna samoodbrana).

Međutim, praksa pokazuje da su u svim slučajevima postojali drugačiji motivi: smena neposlušnog režima ili ostvarivanje sopstvenih strateških i drugih interesa (pristup sirovinama, dobijanje vojnih baza i sl.). Šire gledajući, pokušaji „ozakonjavanja“ novih izuzetaka od načela zabrane sile u međunarodnim odnosima nisu ništa drugo nego nastojanje da se međunarodno pravo „protumači“ na novi način, tj. da se „obogati“ novim, a zapravo starim i nazadnim shvatanjima i institutima.

Ovi pristupi se ne smeju prihvatiti već i zbog toga što su u suprotnosti sa osnovnim principima savremenog međunarodnog prava koji su rezultat dugotrajne evolucije. Takve koncepcije bi, u stvari, predstavljale „asimetrična prava“ velikih sila, a u praksi bi bile korišćene samo protiv malih i srednjih država. Tako, npr. ako bi se ozakonilo pravo na unilateralnu humanitarnu oružanu intervenciju odnosno pravo na „preventivnu samoodbranu“, ubrzo niko ne bi mogao da kontroliše situaciju. To bi značilo povratak na međunarodne odnose zasnovane na goloj sili, a time i na beskonačne ratove. Svet bi se nalazio pod kontrolom i vlašću najjačih i postao bi bezdušniji, nečovečniji i nepravedniji.

⁴⁹ O ovome, više vid. Б. Кривокапић, (2011), 567–632.

3.2. Domašaj međunarodnog prava

Za kraj, načelno gledajući, stabilan međunarodni mir ne može se obezbediti bez odgovarajućeg doprinosa međunarodnog prava. I zaista, međunarodno pravo dalo je veliki doprinos međunarodnom miru i to na razne načine, o kojima je već bilo reči.

S druge strane, pravo može da bude idealno, savršeno pa da opet u praksi vlada nasilje, bezakonje i dr. U krajnjoj liniji, normu primenjuju ili ne primenjuju ljudi. Ne sme se, dakle, prenebreći ljudski faktor.

Na isti način, kao što je u svim državama zabranjeno i kažnjivo vršenje krivičnih dela, pa se ona ipak vrše, tako i u međunarodnim odnosima konačnu odluku donose ljudi – odlučioi na najvišim državnim položajima. I sve dok oni budu spremni da započnu oružani sukob, odnosno sa druge strane, nesprenni da poštuju do kraja sistem kolektivne bezbednosti ili da obezbede sveopšte razoružanje, sukoba će biti. Razlozi koji ih navode da počnu rat mogu biti sasvim različiti – oni to mogu učiniti zato što su korumpirani, poremećeni, ostrašćeni, osvetnički raspoloženi, verski fanatici. To zapravo i nije važno, sve dok su u stanju da započnu i vode oružani sukob.

Tu međunarodno, pa ni bilo koje drugo pravo ne može mnogo da pomogne, bez obzira na sve uspehe u smislu zabrane sile, razoružanja, krivične odgovornosti za agresiju itd.

Ponekad se čini da se može primetiti tendencija opadanja ukupnog broja oružanih sukoba. Takva slika je samo prividna. Svet je i dalje na samoj ivici novog velikog (svetskog, kontinentalnog) sukoba, koji bi mogao da uključi veliki broj država.

Ratovi će, nažalost, još dugo biti realnost. Stoga, i dalje veliki značaj ima onaj deo međunarodnog prava koji se naziva pravom oružanih sukoba odnosno ratnim i humanitarnim pravom, a koji uređuje odnose za vreme trajanja neprijateljstava, tako što u izvesnoj meri ograničava sredstva i načine ratovanja i pruža najnužniju zaštitu određenim kategorijama lica i objekata.

LISTA REFERENCI

Bibliografske reference

1. Knežević-Predić, Vesna, „Zabrana upotrebe sile i pretnje silom u juri-sprudenciji Međunarodnog suda pravde: od 'Corfu Channel Case' do 'Nicaragua Case'“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo* 1-3/1999;
2. Кривокапић, Борис, *Актуелни проблеми међународног права*, Службени гласник, Београд 2011;
3. Кривокапић, Борис, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд 2010;
4. Кривокапић, Борис, *НАТО агресија на Југославију – сила изнад права*, Чигоја штампа, Београд 1999;
5. Пауновић, Милан, Кривокапић, Борис, Крстић, Ивана, *Међународна људска права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013;
6. Рачић, Обрад, „Мирно решавање међународних спорова“, *Кодификација принципа мирољубиве и активне коегзистенције* (ур. М. Шаховић), Институт за међународну политику и привреду, Београд 1969;
7. Shaw, Malcolm N., *International Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

Pravni propisi

1. Definition of Aggression, United Nations Documentation: Research Guide, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3-314-%28XXIX%29&Lang=E&Area=RESOLUTION;
2. Konvencija o mirnom rešavanju međunarodnih sporova;
3. Konvencija UN o pravu mora (1982);
4. Rezolucija Generalne skupštine UN, br. 3314 (1974);
5. United Nations Treaty Collection: Rome Statute of the International Criminal Court, Status as at: http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en.

Full Professor Boris Krivokapić, LL.D.

Faculty for State Administration, Megatrend University, Belgrade

PEACE AND INTERNATIONAL LAW

Summary

The paper has three main parts. In the first, introductory, part the author deals with the definition of peace, especially the world peace.

The second part is dedicated to providing the preconditions for a lasting world peace. It can be ensured only if certain conditions have been previously met. Some of them are related to the legal regulation of the relevant issues, and others to factual issues. These are: 1) legal prohibition of force and threats of force, 2) the existence of the legal definition of aggression, 3) designation of international crime of aggression, 4) designation of the obligation of peaceful settlement of international disputes, 5) an effective system of collective measures against any potential aggressor (collective security), 6) disarmament, 7) development of a peace culture. The author dedicates his attention to each of these problems.

In the third part, the author presents the main conclusions. He notes that all of the previously discussed moments are only prerequisites for ensuring world peace – they are necessary but not sufficient. In other words, each of them separately or even together still do not guarantee peace.

Referring to the fact that we have witnessed that the use of various forms of the armed force has still not been eradicated in international relations, the author raises the question why this is so, and why UN collective security has proven to be rather ineffective.

According to him, there are several reasons, including the top three – the Cold War, nuclear weapons and the subjective factor. Finally, the author concludes that, generally speaking, a stable international peace can not be ensured without a corresponding contribution from international law and that in fact international law really gave a great contribution to international peace in various ways. However, he also notes that the law may be ideal, perfect, and still in practice there can be violence, lawlessness etc.

This suggests that the war, unfortunately, will be a reality for a long time to come. Thus there is still a very important part of the international law called the Law of Armed Conflicts (Law of War and Humanitarian Law) which governs relations during the hostilities, so that this somewhat limits the means and methods of warfare, and provides the most necessary protection to certain categories of persons and objects.

Key words: *Peace; Aggression; Peaceful settlement of disputes; Organization of United Nations.*